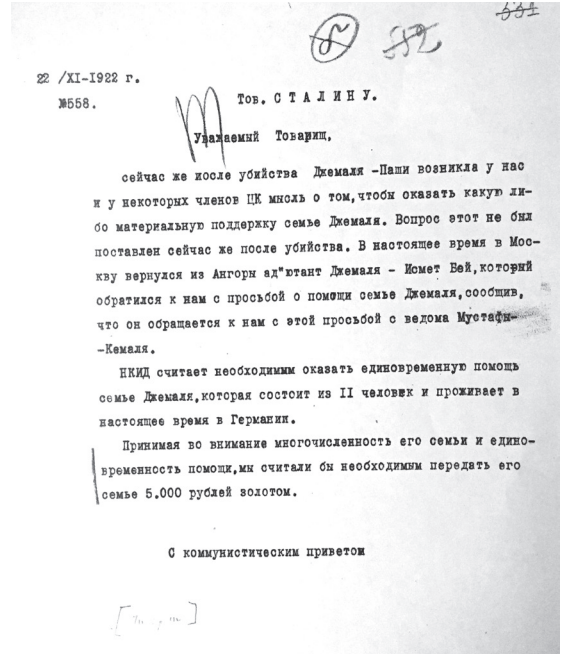

Cemal Paşa'nın ölümüne dair yeni bir belge: Çiçerin'in Stalin'e önerisi

Hazırlayan: Dr. Mehmet Perinçek

Cemal Paşa'nın 21 Temmuz 1922 tarihinde Tiflis'te Taşnaklar tarafından öldürülmesini "Türk-Rus Diplomasinden Gizli Sayfalar" başlıklı kitabımda Sovyet arşiv belgeleri ve kaynakları üzerinden ele almıştım. Belgeler, bu konunun Sovyet iktidarı ve Politbürosu tarafından en üst düzeyde tartışıldığını gösteriyordu. Suikast, ilk olarak Politbüro'nun 17 Ağustos 1922 tarihli oturumunda ele alınmıştı. Toplantıya sunulan bilgi notunda Taşnaklara işaret edilirken araştırmaların en enerjik biçimde yürütüldüğü ifade ediliyordu. Toplantıda alınan kararda ise İngiliz ajanlarının parmağına dikkat çekilirken bir hükümet bildirisinin yazılmasına karar veriliyordu. Politbüro'nun 22 Kasım 1922 tarihli oturum tutanaklarından ortaya çıkan ilginç bir gerçek ise Sovyet Rusya'nın Cemal Paşa'nın ailesine 5 bin altın yardım yapmasıydı. Bu kararın alındığı toplantıda Lenin, Stalin, Troçki gibi en üst düzeydeki Sovyet liderleri de hazır bulunmuşlardı. Bu öneri ise Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin tarafından yapılmıştı.¹

Kitapta yukarıda bahsi geçen belgelere ve konunun ayrıntılarına dair başka belge ve

kaynaklara yer verilmişti. Ancak o dönem yapılan çalışmalarda Cemal Paşa'nın ailesine maddi yardım yapılması konusunda Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'in öneri metnine ulaşılamamıştı. Dergimizin bu sayısında ilk kez bu

¹ Kitabın ilgili bölümü için bkz. Mehmet Perinçek, **Türk-Rus Diplomasinden Gizli Sayfalar: Siyaset-Askeriye-Ekonomi-Kültür-Bilim-Spor**, Genişletilmiş 3. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, Kasım 2016, s.109-124.

belgenin, yani Çiçerin'in Stalin'e gönderdiği 22 Kasım 1922 tarihli yazısının tam metnini yayımlıyoruz.

Kitapta yayımladığımız belgelerle birlikte değerlendirilmesi gereken bu yazı, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin merkez arşivi olan Rusya Toplumsal Siyasal Tarih Devlet Arşivi'nde (RGASPI) fond 159, liste 2, dosya 57, yaprak 108 numaralarıyla kayıt altında bulunuyor. Rusça aslından çevrilmiş olan aşağıdaki belgenin dipnotları bize aittir:

22/XI-1922

No. 558

STALİN Yoldaş'a

Sayın Yoldaş,

Cemal Paşa'nın ölümünün hemen ardından bizde ve bazı MK² üyelerinde Cemal Paşa'nın

ailesine bir şekilde maddi yardım yapma fikri oluşmuştu. Bu mesele, Cemal Paşa'nın ölümünün hemen ardından gündeme getirilmemişti. Şu an Moskova'ya Cemal Paşa'nın yaveri İsmet Bey³ Ankara'dan geri döndü, Cemal'in ailesine yardım yapılması ricasıyla bize başvurdu ve bizden bunu Mustafa Kemal'in de izniyle rica ettiğini söyledi.⁴

NKİD⁵, 11 kişiden oluşan ve şu an Almanya'da yaşayan Cemal'in ailesine tek seferlik yardım yapılmasını gerekli görmektedir.

Ailesinin kalabalık ve yardımın tek sefer olması göz önünde bulundurarak ailesine 5000 ruble altın verilmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Komünist selamlarımla,

[Çiçerin]

2 Merkez Komitesi.

3 Cemal Paşa'nın Birinci Dünya Savaşı'nda yaverliğini yapmış olan İsmet (Karadoğan) Bey (Ocak 1882-24 Aralık 1982). Abdülhamid'in ilk sadrazamlarında olan İbrahim Edhem Paşa'nın soyundan gelen İsmet Bey, Fransa'da yaptığı ziraat mühendisliği tahsilini tamamlamasından hemen sonra Balkan Savaşı'na gönüllü olarak katılmış, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Suriye Cephesi'nde bulunmuş, Kanal Harekâtı'nda çarpışmış, mütarekeden sonra Cemal Paşa ile yurtdışına gidip Avrupa, Sovyet Rusya ve Afganistan'da Cemal Paşa ile beraber çalışmıştır. Cemal Paşa'nın İsviçre'de yazdığı hatıralarını Fransızcaya tercüme etmiş ve Paşa'nın Tiflis'te katledilmesinden sonra Milli Mücadele'ye katılmıştır. Atatürk'le Cemal Paşa arasındaki mektuplaşmalardan anlaşıldığı üzere İsmet Bey, yurtdışında bulunduğu dönemde Cemal Paşa'nın Ankara'yla, özellikle de Mustafa Kemal'le iletişiminde önemli rol oynamıştır. Cemal Paşa'nın yakınlarından olan ve Paşa'yla baba-oğul ilişkisi içinde bulunan İsmet Bey, o yıllarda karşılıklı mektupların getirilip götürülmesini de sağlamıştır. Bkz. Murat Bardakçı, **İttihadçı'nın Sandığı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, Nisan 2014, s.311, 312, 316, 348-350; Hülya Baykal, "Milli Mücadele Yıllarında Mustafa Kemal Paşa ile Cemal Paşa Arasında Yazışmalar", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: V, Sayı: 14, Mart 1989, s.379-439.

4 İsmet Bey, Moskova'dan Cemal Paşa'nın ailesine yardım talep ettiğinden Enver Paşa'nın arkadaşlarından Dr. Bedri Bey'e gönderdiği 1922 senesine ait mektupta bahsetmiştir: "Ben, Ankara'dan Eylül'de hareket ettim. Tiflis'e uğrayarak eşyalarımızı ve evrakımızı topladım ve Moskova'ya geldim ve Paşa'nın ailesi için muavenet talep ettim. Burada fevkalâde hüsn-i kabul gördüm ve şimdi Almanya'ya hareket ediyorum." Bkz. Murat Bardakçı, **age**, s.350. Cemal Paşa, Mustafa Kemal'e Herat'tan (Afganistan) gönderdiği 29 Eylül 1920 tarihli mektubunda ailesine dair şu ricada bulunmuştur: "Münih'te adreslerini âtiye yazdığım ailem var. Ara sıra onların ne halde bulduklarını sordurmak lütfunda bulunursanız babaları uzağa gitmiş ise de babalarının dostları tarafından unutulmayacaklarını takdir ederek sevinirler." Bkz. Hülya Baykal, **age**, s.404. Yurtdışına çıkışının ilk dönemlerinde, daha ailesi Türkiye'den ayrılmadan önce İsmet Bey'e gönderdiği mektuplar da Cemal Paşa'nın aklının-fikrinin İstanbul'da bıraktığı ailesinin geçim derdinde kaldığını göstermektedir. Bkz. Murat Bardakçı, "1905'te İdama Mahkûm Edip Serbest Bıraktık", **Hürriyet**, 14 Mart 1999.

5 Dışişleri Halk Komiserliği (Bakanlığı).